

51. Там само, арк.27.
 52. Там само, арк.29-29-зв.
 53. Там само, арк.18.
 54. Ліньов А. А. Міжнародна допомога голодуючим на Миколаївщині в 1921-1923 рр. // Наукові дослідження в контексті історичних проблем: Збірник наукових праць. – Миколаїв-Одеса, 2003. – Т.1: Історія та українознавство. – С.160.
 55. Цит. за: Мовчан О. М. Вказ. праця. – С.82.

Тимур Михайловский

Деятельность международных организаций на Николаевщине в 20-х гг. XX в.

Статья раскрывает деятельность международных благотворительных организаций (АРА, Джойнт, Миссия Нансена и проч.) на территории Николаевщины в 1920-х годах. Выясняется их роль в борьбе с голодом 1921-1923 гг., развитии еврейских национальных районов и т.д.

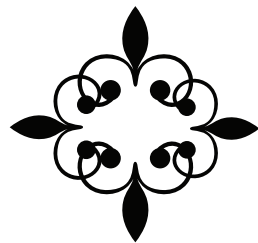
Ключевые слова: АРА, Миссия Нансена, «Джойнт», международные организации, голод 1921-1923 гг., помощь голодающим, еврейская колонизация, Николаевщина.

Tymur Myhailovsky

International organizations activities in Mykolayiv region in the 20-ies of twentieth century

The article reveals the activities of international charitable organizations (ARA, Joint, Nansen's Mission and others) on the territory of Mykolayiv region in 1920. Their role in the struggle against famine in 1921-1923., the development of Jewish national regions is elucidated.

Keywords: ARA, Nansen's Mission, Joint, international organizations, 1921-1923-ies famine, famine relief, the Jewish colonization, Mykolayiv region.

УДК 94 (477.86)«46/47»:304:314.42

Ігор Андрухів (м. Івано-Франківськ)

ГОЛОД 1946–1947 РР. У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (НА МАТЕРІАЛАХ СТАНІСЛАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглядаються причини голоду 1946–1947 рр. на території західних областей УРСР, зокрема в Станіславській області, його вплив на процес ліквідації збройного підпілля, проведення колективізації та на демографічну ситуацію в регіоні.

Ключові слова: голод 1946–1947 рр., західні області, Станіславська область.

У минулому столітті Україні, як жодній іншій державі Європи, довелося пережити чимало випробувань революціями, війнами, голодоморами. Одним із них був повоєнний голод 1946–1947 рр. Серед науковців, у роботах яких розглядалися окремі аспекти цієї проблеми, слід відзначити І. Біласа, О. Веселову, К. Горбунова, В. Калініченко, В. Сергійчука¹ та ін., окремі збірники документів та матеріалів конференцій². Однак попри серйозну наукову роботу, голод 1946–1947 рр. й надалі залишається дискусійною темою щодо його причин та наслідків. У даній дискусії проглядаються два підходи. Прихильники першого висвітлюють голод як «штучний, спрямований на знищення українського народу», прирівнюючи його за масштабами жертв ледь не до Голодомору 1932–1933 років. Водночас представники другого, теж вважаючи його штучним, детальніше висвітлюють наслідки голоду в окремо взятих областях центрального, східного та південного регіонів України.

Майже всі науковці стверджують, що відсоток летальних випадків від голоду в західних областях був незначним. Природно виникає запитання: якщо голод був «штучним» і «спрямований на знищення українського народу», то чому в західних областях, де активно діяло збройне підпілля ОУН та УПА, летальних випадків було так мало? Відомо також, що на час голоду в західних областях колгоспів була незначна кількість. І, якщо в 1946–1947 рр. голод як «метод насильницької колективізації» теж застосовувався до селян-одноосібників, як і в 1932–1933 рр., чому колгоспів наприкінці 1947 р. не стало більше? А якщо голод використувався як «метод ліквідації залишків» націоналістичного підпілля, то чому цей рух ще тривав аж до середини 50-х рр.?

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена недостатнім висвітленням голоду 1946–1947 рр. у західних областях УРСР. Відповідно метою статті є об'єктивний аналіз причин голоду та його наслідків на території західних областей УРСР. Зокрема, на прикладі Станіславської (з 9 листопада 1962 р. – Івано-Франківської) області, яка була найбільш вражена засухою і де активно діяли збройні формування ОУН-УПА.

Головну увагу зосереджено на вирішенні таких завдань: аналізі причин виникнення голоду; його впливі на процес ліквідації збройного підпілля, проведенні колективізації та на демографічній ситуації в регіоні.

Причини повоєнного голоду на території окремих регіонів України, перш за все, були зумовлені руйнівними наслідками війни. Як відомо, майно десятків тисяч колгоспів і радгоспів, МТС, яке не встигли евакуювати на схід, було або знищене, або розграбоване нацистськими окупантами.

Наслідки війни позначилися й на трудових ресурсах села. Значна частина працездатного населення була призвана до лав ряди Червоної армії на початковому та завершальному етапі війни, евакуйована на схід, загинула під час бойових дій та каральних акцій гітлерівських окупантів, насильно вивезена на каторжні роботи до Німеччини. А в західних областях чимало осіб працездатного віку влилося в ряди ОУН та УПА. Відповідно після визволення території України в селах основною робочою силою залишалися жінки, неповнолітні, особи похилого віку та інваліди.

На визволених територіях значно скоротилися площі, придатні для землеробства, – вони були всіяні мінами, снарядами тощо. А відсутність передових агрономічних технологій, техніки не давали можливості на менших площах зібрати більший урожай.

Узявши курс на відбудову зруйнованого війною промислового комплексу, уряд спрямував на це основні фінансові та людські ресурси, залишивши аграрний сектор на самовиживання.

Дався взнаки й суб'єктивний фактор. Кремлівським керівництвом були допущені помилки при плануванні нового врожаю і норм обов'язкових державних поставок із відновлених колективних та індивідуальних господарств. При цьому на рівні 1928 р. було залишено закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію. Це, безперечно, не стимулювало ні селян-одноосібників, ні членів колективних господарств. Водночас було посилено санкції кримінально-адміністративного характеру за невчасну здачу обов'язкової сільськогосподарської продукції.

Помилки такого підходу вже проявилися в 1945 р., коли зернових було зібрано втричі менше, ніж у 1940 р. Тому Україною в державний фонд було здано лише 104,2 тис. т замість запланованих 240 тис. т. Однак радянський уряд вимагав погасити заборгованість, водночас встановивши на II квартал 1946 р. план із хлібоздачі обсягом 168,5 тис. т³. Цього вимагала й суворая реальність. Адже необхідно було годувати багатомільйонні Збройні сили, працівників силових структур, робітників на підприємствах військової промисловості, населення великих міст, ув'язнених у тюрмах, виправно-трудових таборів і колоніях тощо.

Тож, в ухваленому Верховною Радою СРСР 18 березня 1946 р. першому повоєнному п'ятирічному плані на 1946–1950 рр. Україні як основній житниці Союзу РСР закономірно відводилася головна роль із хлібоздачі. Зокрема, з нового врожаю 1946 р. Україна мала здати 340000 тис. пудів зерна⁴, а також для потреб армії та внутрішніх військ МВС 63130 т картоплі, 46150 т свіжих овочів, 5300 т квашеної капусти і 1200 т огірків і помідорів та іншої продукції⁵.

За постановою РМ СРСР від 9 липня 1946 р. всі західні області (крім Закарпатської) вважалися областями «накопичення і зберігання продовольчих резервів хліба, фуражу, жирів, м'ясних, рибних, бакалійних і плодоовочевих товарів» для забезпечення військ Прикарпатського військового округу. Зокрема, Станіславська область мала здати 5044 тис. пудів зерна⁶, 400 т картоплі, 850 т

овочів і 600 т масла⁷. Якщо врахувати, що на території області станом на березень 1946 р. було відновлено лише 21 колгосп і 48 ініціативних груп, які об'єднували 744 селянських господарств, то основний тягар із виконання обов'язкових поставок лягав на плечі 237443 селян-одноосібників, з яких 168842 вважалися бідняцькими, 64481 середняцькими і 4120 – куркульськими господарствами. В середньому на одне селянське господарство припадало 3,8 га землі, лише кожне третє господарство мало коня. У гірських районах на одне господарство припадало до 0,23 га землі, придатної для посіву і лише кожне дев'яте господарство мало коня⁸.

Як і в передвоєнні роки, одразу ж після затвердження п'ятирічного плану та плану із хлібоздачі виникли «ініціативи» щодо «дострокового виконання й перевиконання» цих планів. Ідучи «назустріч» цим «ініціативам народних мас», РМ УРСР і ЦК КП(б)У 24 липня 1946 р. ухвалили спільну постанову «Про хлібозаготівлю в областях УРСР». Нею «з метою заохочення до виконання та перевиконання плану хлібоздачі» надавалося право радянсько-партійним органам на місцях збільшувати колгоспам, а в західних областях – селянам-одноосібникам обов'язкові поставки до 50% від встановлених раніше норм. У випадку перевиконання державного плану РМ СРСР обіцяла виділити УРСР «як заохочення» 10 млн. пудів зерна, з яких 5 млн. передавалися в розпорядження облвиконкомів. Керівництво Станіславської області теж долучилося до цього «змагання», а тому план хлібоздачі в області зріс ще на 500 тис. пудів і склав 5544 тис. пудів зерна⁹.

Однак свої корективи в усі ці плани внесла погода. Під час весняних польових робіт зернові райони Сибіру, Казахстану, центральні й північні області Росії, а також південь України були охоплені засухою, яка тривала до кінця червня 1946 р. А напередодні жнив задоцило, внаслідок чого більша частина урожаю пропала. Валовий збір усіх зернових в УРСР склав лише 531 млн. пудів, що було в 3,5 разів менше, ніж в 1940 р. Із наявних в Україні 26397 колгоспів 5500 не зібрали навіть того, що посіяли¹⁰.

Уряд змушений був вдатися до жорстких заходів економії хлібних ресурсів, яка зводилася до трьох основних форм: вилучення «недоїмок» (заборгованості) з колгоспів та селян-одноосібників, зменшення кількості

осіб, які мали продуктові картки, та зменшення норм видачі хліба на одну особу для «картковиків»¹¹.

У Станіславській області засуха вразила п'ять південно-східних районів – Городенківський, Снятинський, Чернелицький, Гвіздецький і Обертинський. Слід зазначити, що через складні географічно-кліматичні умови Прикарпатського регіону РНК УРСР ще 1941 р. звільнила населення 12-ти гірських районів повністю і 5-ти пригірських частково від обов'язкової хлібоздачі в державний фонд. Однак, хоч постанова не була відмінена, в 1946 р. усі ці райони теж було включено до плану обов'язкової хлібоздачі¹².

Протистояти хлібоздачі намагалися збройні формування ОУН та УПА. Для них, як неодноразово відзначалося в партійних документах, Станіславська область у 1946 р. була «місцем, куди бандити збираються для того, щоб відпочити і перегрупувати свої сили»¹³. Зокрема, 15 серпня 1946 р. відбулася нарада Станіславського обласного проводу ОУН, на якій було обговорено стратегію бойкоту селянами хлібоздачі в державний фонд. Ця стратегія передбачала поширення в селах області листівок із закликами до населення не здавати зерно й не вступати до колгоспів; посилення терактів проти сільського активу й уповноважених із хлібозаготівель, а також проведення рейдів по селах мобільними загонами УПА для залякування населення й представників влади на місцях і «експропріювання» зі складів зданого населенням зерна в державний фонд¹⁴. За даними УМВС, на території Станіславської області було зафіксовано в липні 235 «бандпроявів», у серпні – 293, у вересні – 225, у жовтні – 185. За цей час було знищено понад 70 осіб із числа радянсько-партійного та сільського активу, в тому числі понад два десятка уповноважених із хлібозаготівель¹⁵.

Оскільки поповнення державних запасів зернових значно відставало від плану, то 1 жовтня 1946 р. постановою уряду УРСР було зменшено денну норму хлібопродуктів для «картковиків». Зокрема, норма хліба зменшувалася для утриманців із 300 до 250 г, для дітей – із 400 до 300 г, а також на 100 г зменшувалася норма хліба для рядового й офіцерського складу Радянської армії та внутрішніх військ МВС.

Значна кількість населення взагалі була позбавлена продуктів карток. Для прикла-

ду, якщо у Станіславській області станом на 1 вересня було 176,7 тис. «картковиків», то з 1 жовтня їхня кількість зменшилася до 116,5 тис. В області станом на 1 вересня 1946 р. проживало 1025,4 тис. населення, із них 240,4 тис. – у містах і 785,0 тис. – у сільській місцевості. В основному продуктів карток було позбавлене сільське населення (з 51,5 тис. до 7,1 тис.) та «утриманці» (з 26,8 тис. до 15,3 тис.). Таким чином, тільки в Станіславській області держава за жовтень 1946 р. «зекономила» на 60,2 тис. особах, позбавлених продуктів карток, 57,6 т муки, 36,4 т крупи та 23,3 т хлібобулочних виробів¹⁶.

Ще одним джерелом для економії хлібопродуктів, згідно з розпорядженням РМ СРСР, мало стати «збільшення домішок вівсяної, ячмінної і кукурудзяної муки в хлібпеченні для всіх споживачів у всіх областях, краях і республіках до 40%, а для Москви і Ленінграда – 20%». Хоча офіційно це розпорядження вступало в дію з 1 січня 1947 р., фактично воно було запроваджене з грудня 1946 р. Крім того, уряд вимагав від усіх мукмельних заводів довести вихід «питльованої муки при помолі зерна до 99%»¹⁷. Іншими словами, запроваджувався безвідхідний помол, і вся ця «мука» йшла на виготовлення хлібобулочних виробів.

Пік голоду прийшовся на березень 1947 р. На той час в Україні продуктів карток уже було позбавлено 9024000 осіб, а в Станіславській області кількість «картковиків» скоротилася ще на 10,8 тис. осіб і складала 112,8 тис., або фактично 10% від загальної кількості населення¹⁸.

Незважаючи на те що майже 20% населення загалом в Україні (в тому числі 90% у Станіславській області) було свідомо кинуте на самовиживання, уряд під виглядом виконання плану поставок продовжував жорстку політику щодо хлібоздачі. Зокрема, в 1-му півріччі 1947 р. Станіславська область мала здати, крім 33600 т зерна та різних овочів, ще й 5174 т м'яса¹⁹. У квітні уряд здійснив чергове обмеження пайкової норми хліба і круп. Тепер лише 13 тис. «картковиків» могли отримувати добову норму хліба від 500 до 1200 г, а решта, в тому числі й діти, – від 100 до 300 г²⁰.

Така жорстка політика була зумовлена й зовнішніми чинниками. У відносинах між СРСР та колишніми союзниками по анти-

гітлерівській коаліції настав період «холодної війни». Обидва табори в різний спосіб намагалися посилити свій вплив на країни Західної Європи. Тому СРСР експортував упродовж 1946–1947 рр. до Польщі, Чехословаччини, Болгарії, Східної Німеччини та інших країн понад 2,5 млн. т зерна²¹.

Оскільки навесні 1947 р. у вражених засухою районах України склалося катастрофічне становище з голодуючими, РМ УРСР зобов'язала районні споживчі кооперації відкрити їдальні й видавати безплатні обіди. Норма продуктів на такий обід для однієї особи складала 25 г м'яса, 100 г картоплі й овочів, 25 г крупи, 200 г хліба. Всього в найбільш голодуючих районах України було відкрито 4036 їдалень, в яких обідало майже 800 тис. осіб²².

Водночас продовжувалася практика жорсткого лімітування й продажу продовольчих товарів через мережу крамниць споживчої кооперації. Наприклад, для споживчої кооперації Станіславської області на I квартал 1947 р. було виділено: риби – 84 т, тваринних жирів – 48 т, рослинної олії – 66 т, яєць – 59 ящиків, сиру – 4 т, цукру 125 т, кондитерських виробів – 93 т, солі – 1300 т, м'ясопродуктів – 262 т, молока – 160 т, чаю – 2,7 т, горілки – 19,86 тис. декалітрів²³.

Проте не кожен міг придбати ці товари. Їхній продаж в одні руки обмежувався, а, крім того, не в усіх були гроші. Наприклад, селянину за зданих 100 кг жита платили лише 5 крб., тоді як буханець житнього хліба в крамниці коштував 1,9 крб. За літр зданого державі молока селянин отримував 5,6 крб., водночас кілограм масла в крамниці коштував 35 крб. Державна ціна черевичків на 10-річну дитину складала 80 крб., і стільки ж – шматок господарського мила на базарі, оскільки в крамницях мило не продавалося.

Необхідно відзначити, що в цих надзвичайно складних умовах радянсько-партійна номенклатура вищих рангів, крім продуктових карток, продовжувала користуватися й певними пільгами при обслуговуванні у спецкрамницях. Так, перший секретар обкому партії й голова облвиконкому мали право придбати товарів на суму 500 крб. на місяць. А саме: різних жирів – 3 кг, яєць – 20 шт., м'яса й м'ясопродуктів – 4 кг, консерв – 3 банки, ковбасних виробів – 2 кг, риби й рибопродуктів – 3 кг, молока та молокопродуктів – 4 кг, цукру – 2 кг, кондитерських

виробів – 2 кг, борошна – 4 кг, круп і макаронних виробів – 3 кг, чаю – 100 г, мила господарського і туалетного – по 2 шматки, хліба і хлібопродуктів – 4 кг, картоплі – 25 кг, овочів – 7 кг, вино-горілчаних виробів – 5 пляшок, цигарок – 500 штук.

Секретарі обкомів та заступники голів облвиконкомів мали право придбати товарів лише на 300 крб., і норми для них були дещо меншими. З «першими» особами вони «рівнялися» лише за кількістю чаю, мила й цигарок. Наприклад, жирів вони могли придбати вже тільки 2,5 кг, ковбасних виробів – 1 кг, цукру – 1,5 кг, борошна – 3 кг, горілки – 3 пляшки, картоплі – 15 кг, овочів – 5 кг, хліба – 3 кг і т.д.²⁴. Система «спецпайків» була узаконена для партійної номенклатури й генералітету в січні 1943 р., а з січня 1946 р. – для всіх інших військових чинів.

Таким чином, посадовий ріст чиновницького радянсько-партійного апарату стимулювало не лише «прагнення служити народу», а й певні соціально-матеріальні блага.

На фоні економічних труднощів збагачувалися й спекулянти. Так, за даними обласної інвентаризаційної комісії, тільки з пунктів «Заготзерно» з липня 1946 р. до липня 1947 р. було викрадено 1317 т зерна на суму 17856 тис. крб., а в різних складських приміщеннях виявлено 1200 т «зайвого» борошна²⁵.

Для Станіславської області критичними виявилися травень–червень 1947 р. Оскільки продовольчі запаси вичерпалися, голова облвиконкому П. Щербак і секретар ОК КП(б)У М. Слонь звернулися до РМ УРСР та ЦК КП(б)У з листом, в якому просили голову РМ УРСР М. Хрущова та секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича надати області допомогу. Зокрема, відзначалося, що «в п'яти вражених засухою районах області станом на 1/VI-1947 р. кількість дистрофіків складала 8800 чоловік, з яких 2950 дітей». Тому просили виділити для цих районів «спеціально на липень, тобто до нового урожаю, 35 т хліба і 12 т крупи з розрахунку, що кожному, хто потребує, треба щодня видати 300 грам хліба і 100 грам крупи»²⁶.

Слід зазначити, що така допомога в область надійшла. Крім того, для дітей названих районів було надано тридцяти- й сімдесятип'ятиденні оздоровчі пайки. А саме: 500 пайків для Снятинського, 200 – для Городенківського, 120 – для Гвіздецького, 160 – для Чернелицького і 120 – для Обертинського

районів²⁷. Із вересня 1947 р. ситуація на території Станіславщини й в інших регіонах України почала покращуватися. Новий врожай дозволив поступово збільшувати кількість «картковиків» та денні норми хлібопродуктів.

Таким чином, на прикладі Станіславської області немає підстав стверджувати, що партійно-радянська верхівка з Москви і Києва лише забирала в населення всю сільськогосподарську продукцію й свідомо прирікала населення на голодну смерть. Урядом робилися відповідні заходи стосовно допомоги постраждалим від засухи регіонам згідно з можливостями та наявними ресурсами.

Водночас необхідно зазначити, що були й випадки, коли окремі так звані «уповноважені» із хлібозаготівель, аби вислужитися перед керівництвом, та з пропагандистською метою вдавалися до репресій, фізичного насилля, показових судів над так званими «саботажниками». Наприклад, Михайлу Луцькому із с. Боднарів Калуського району, який мав 7 га землі, було доведено план у розмірі 38 ц (середня врожайність складала 5 ц із гектара). Він зміг здати лише 30 ц і просив звільнити його від здачі решти зерна, оскільки було нізвідки взяти. Однак його як «куркуля-саботажника» було засуджено на 10 років виправно-трудових таборів²⁸. У с. Тумир Галицького району селянина-бідняка Михайла Дутчака було оштрафовано на 1000 крб. за «недоїмку» в розмірі 70 кг зерна, а таку ж селянку Анну Заяць – на 7 тис. крб. за нездачу 120 кг зерна. Крім того, було й чимало випадків, коли так звані «уповноважені» із хлібоздачі самовільно, без ухвали судових органів, забирали у боржників все хатнє майно, яке переважно розподіляли між собою²⁹.

Чи вплинув голод, особливо примусово-непомірна хлібоздача, на колективізацію? Фактично ні. Якщо на березень 1946 р. в області був 21 колгосп (744 господарства), то станом на січень 1948 р. уже було 79 колгоспів, в яких налічувалося 5587 «переважно бідняцьких селянських господарств, що складало 3,6% від загальної кількості одноосібних господарств»³⁰. У середньому в колгоспі налічувалося 50 господарств, а в окремих, як, наприклад, ім. Сталіна (с. Хвалибога Гвіздецького району) – лише 20 бідняцьких господарств. Усього в 7-ми колгоспах цього району налічувалося 285 бідняцьких господарств³¹.

«Суцільна» ж колективізація в області розпочалася наприкінці 1948 – на початку 1949 рр. Її причинами було посилення податкового тиску та заходи репресивного характеру проти селян-одноосібників, що є темою окремого дослідження.

Чи був голод однією з форм боротьби зі збройним підпіллям ОУН та УПА? Теж ні. Як зазначено в матеріалах пленуму ЦК КП(б)У від 4 жовтня 1946 р., «територія Станіславської області в останній час стала місцем, куди бандити збираються для того, щоб відпочити і перегрупувати свої сили. Тільки цим можна пояснити той факт, що кількість бандпроявів в області з кожним місяцем зростає»³². Зокрема, за жовтень – грудень 1946 р. збройним підпіллям було здійснено 66 диверсійно-терористичних актів, під час яких було вбито 111 осіб і 38 – поранено. Водночас втрати збройного підпілля під час оперативновійськових операцій, облав, засідок за цей же період становили 370 осіб убитими, 261 особу взято в полон і 234 з'явилися з повинною³³. Приблизно такими ж були втрати і в першому та другому кварталах 1947 року.

Не було в 1946 р. і масових виселень сімей учасників збройного підпілля, «бандпособників» та «куркулів». Усього в 1946 р. із західних областей було виселено у віддалені регіони СРСР лише 2612 сімей (6350 осіб)³⁴, що було найменше порівняно з 1944–1945 рр. та 1947–1949 роками.

Масове ж виселення в жовтні 1947 р. було зумовлено іншими причинами. Із 21 січня 1947 р. боротьбу з ліквідацією «залишків» націоналістичного підпілля було передано у відання МДБ, позаяк органи МВС із цим завданням не справилися. Зокрема, згідно з «Планом заходів МВС СРСР по виселенню спецвиселенців із західних областей УРСР», затвердженим 3 жовтня 1947 р. міністром МВС СРСР В. Рясним, передбачалося виселити 25 тис. сімей в складі 75 тис. осіб. Однак МДБ, яке безпосередньо проводило цю акцію, збільшило кількість виселенців до 100 тисяч. Сама ж акція з виселення була проведена 20-27 жовтня, під час якої було виселено 26333 сімей у складі 77791 особи. Із них: 18866 чоловіків переважно похилого віку, 35441 жінок та 22278 дітей. Зокрема, з Волинської області було виселено 2722 сімей (9050 осіб), Ровенської – 3767 сімей (11347 осіб), Львівської – 5223 сімей (15920 осіб), Тернопільської – 5001 сімей (13508 осіб),

Чернівецької – 613 сімей (1627 осіб), Дрогобицької – 4504 сімей (14456 осіб), Станіславської – 4512 сімей (11883 особи)³⁵. Безперечно, виселення такої кількості осіб теж призвело до значної «економії» хлібопродуктів. Однак ця акція аж ніяк не була пов'язана з голодом 1946–1947 рр., а безпосередньо із методами боротьби із «залишками» націоналістичного підпілля. Це теж – тема окремої розвідки.

Чимало в публікаціях говориться і про «десять тисяч жертв від голодної смерті». Наявні архівні документи і спогади свідків підтверджують такі факти. Однак загальний характер летальних випадків по областях України в 1946–1947 рр. є дуже нерівномірним. Найбільший рівень смертності від голоду зафіксовано в південних областях УРСР: Ізмаїльській – 44,28% (від загальної кількості всіх летальних випадків), у Сталінській (Донецькій) – 9,42%, Запорізькій – 5,96%, Дніпропетровській – 4,87%, Харківській – 4,32%, Одеській – 3,82%, Херсонській – 2,44%, Ворошиловградській – 1,65%, Кіровоградській – 1,64%. Водночас на всі західні області (Волинську, Ровенську, Дрогобицьку, Львівську, Станіславську, Тернопільську і Закарпатську) припадає лише 1,92% всіх зареєстрованих в Україні випадків голодної смерті, які в основному трапилися з приїжджими біженцями із південних областей, а не з місцевими жителями³⁶.

Загальновідомо, що недоїдання призводить до ослаблення організму, який стає сприятливим середовищем для розвитку різних хвороб. Зокрема, в Станіславській області, за даними облздороввідділу, теж мали місце різні масові захворювання. Однак вони були спричинені іншими чинниками. Починаючи з літа 1944 р., в області поширилися захворювання на різні форми тифу, дифтерію, дизентерію, малярію, венеричні, кишково-шлункові та інші хвороби. Так, у 1945 р. було зафіксовано понад 10 тис. випадків захворювань на тиф, у 1946 р. – 2414, а в 1947 р. – 1186 випадків. Смертність від тифу складала 4,8% від загальної кількості смертей. Тифом хворіли практично в усіх районах області, а не тільки у вражених засухою. Наприклад, у 1947 р. найбільше випадків було зафіксовано в Станіславі – 82, у Коломиї – 80, у Калуському районі – 70. Із 57 померлих у I кварталі 1947 р. на тиф 27 осіб прибули в пошуках їжі з південних районів України³⁷.

Не спостерігається в Станіславській області й прямої залежності між голодом та народжуваністю й смертністю. Так, за офіційними даними, в області за 8 місяців 1947 р. на 239,6 тис. міського населення народилося 4816 дітей і померло 2703 осіб, а на 790,7 тис. сільського населення – 12131 дітей і померло 9977 осіб. Усього по області за 8 місяців 1947 р. народилося 16947 дітей і померло 12680 осіб³⁸.

Отже, мав місце природний приріст. Враховуючи втрати під час війни, він був меншим порівняно з 30-ми роками приблизно на п'ять тисяч дітей³⁹. Дитяча смертність у віці до 1 року життя складала 12%, що теж відповідало статистиці 30-х років⁴⁰. Слід зазначити, що в окремих районах області, вражених засухою, відсоток дитячої смертності був нижчим, ніж в інших. Так, у Городенківському районі смертність складала 29,3% (народилося 41, померло 12 дітей), в Чернелицькому – 24,5% (49/12), у Перегінському – 26,7% (75/20). А в Снятинському районі, найбільш враженому засухою, була найвища народжуваність в області (80 дітей) і найнижча смертність (16,3%). Однак загальна смертність у районах, вражених засухою, все ж таки переважала над народжуваністю: народилося 2650 дітей і померло 3300 осіб⁴¹. Проте ці особи померли не безпосередньо з голоду, а від різних хвороб. Хоча на їх загострення й летальний кінець, безперечно, могло певною мірою вплинути недоїдання.

Усього за період голоду в Україні було взято на облік 3203145 хворих, госпіталізовано – 298518 осіб і померло 101637 осіб⁴².

За неповними даними МВС УРСР, у першому півріччі 1947 р. було зафіксовано 660 випадків канібалізму (людодїства), під час яких було спожито 1016 трупів, за що до кримінальної відповідальності було притягнуто 482 особи⁴³. На теренах Станіславської області випадків канібалізму не було зафіксовано.

Висновки

Голод 1946–1947 рр. на території окремих південних областей України, а із західних – в окремих районах Станіславської області, був зумовлений передовсім наслідками війни, а також природними катаклізмами весни-літа 1946 р. Тому немає підстав вважати його «штучним», а тим більше «голодомором».

Жорстка політика з економії хлібо-

продуктів та інших продовольчих товарів була зумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми політико-економічними обставинами. Зокрема, було допущено помилки при плануванні хлібоздачі, оскільки в аграрному секторі не враховувалися наслідки війни, відсутність наявних технологій із вирощування сільськогосподарської продукції, достатньої кількості висококваліфікованих спеціалістів, техніки, робочої сили. Також не робилися поправки на можливі природні катаклізми. Вплинули й непосильні «зустрічні плани» на перевиконання запланованого, що було традиційною «хворобою» радянського режиму впродовж всього часу його існування. Від цього, звичайно, значною мірою страждав загаль населення.

Джерела та література

1. Див.: Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. / І. Г. Білас. – К.: Либідь – Військо України, 1994. – Кн. 1. – 422 с.; Веселова О. М. Голодомори в Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947: Злочини проти народу / О. М. Веселова. В. І. Марочко, О. М. Мовчан. – Вид. 2-ге, доп. – Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – 274 с.; Горбунов К. Є. Голод 1946–1947 років на території півдня УРСР: Монографія / За ред. М. М. Шитюк. – Миколаїв: ПП Шамрай П. М., 2006. – 279 с.; Калініченко В. В. Повоєнний голод в Україні (друга половина 40-х років ХХ ст.) // Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Калініченко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Карамзіна. – Х., 2001. – 19 с.; Сергійчук В. І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр.: Нові документи і матеріали / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1998. – 942 с.; та ін.
2. Голод в Украине 1946-1947: Документы и материалы. – Киев-Нью-Йорк. – Вид-во М. П. Коць. – 1996. – 376 с.
3. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. р.295, оп. 2, спр. 35, арк. 9.
4. Там само, спр. 70, арк. 17.
5. Там само, спр. 35, арк. 7–8.
6. Там само, спр. 38, арк. 32.
7. Там само, спр. 37, арк.35.
8. Нариси історії Івано-Франківської обласної партійної організації / авт. В. Й. Гараць, П. А. Корольов, М. К. Кучеров та ін.; Редкол. П. Д. Сардарчук та ін. – Ужгород: Карпати, 1979. – С. 128.
9. ДАІФО, ф.р.295, оп. 2, спр. 38, арк. 36.
10. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні... – С.336.
11. АІФО, ф.р-295, оп. 2, спр. 39, арк. 108.
12. Архів УМВС в Івано-Франківській області. Накази, директиви, розпорядження УМВС у Станіславській області за 1947 рік. Том 8.
13. Сергійчук В. І. Десять буремних літ: Західноукраїнські землі у 1944 – 1953 рр.: Нові документи і матеріали / В. І. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1998. – С. 530.
14. ДАІФО, ф.р-753, оп. 1, спр. 72, арк. 216.
15. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4974, арк. 60.
16. ДАІФО, ф. р-295, оп. 2, спр. 39, арк. 113–117.
17. Там само, спр. 47. – Арк. 46.
18. Там само, арк. 37, 129
19. Там само, арк. 46.
20. Там само, спр. 40, арк. 16.
21. Голод 1946–1947 років в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: memorial.kiev.ua/content/view/.../46. – Відкритий екран.
22. ДАІФО, ф.р.-295, оп. 2, спр. 47, арк. 61–62.
23. Там само, арк. 53.
24. Там само, арк. 234.

25. Там само, спр. 57, арк. 25–27.
 26. Там само, спр. 56, арк. 9.
 27. Там само, спр. 49, арк. 52.
 28. Боеслав Марко. Відкритий лист до українських емігрантів / Марко Боеслав // Визвольний шлях. – Лондон, 1951. – Ч. 4-5. – С. 17.
 29. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. – Том 2. – Книга 2 (1945–1946). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2010. – С. 627.
 30. ДАІФО, ф.р.-1, оп. 1, спр. 1215, арк. 9.
 31. Там само, ф.р.-584, оп. 2, спр. 19, арк. 1.
 32. Сергійчук В. І. Десять буремних літ... – С. 530.
 33. ДАІФО, ф.р.-584, оп. 2, спр. 10, арк. 22.
 34. Білас І. Репресивний апарат тоталітарного суспільства у боротьбі з національно-визвольним рухом в часи Другої світової війни / І. Білас // Матеріали наукової конференції Всеукраїнського братства вояків УПА (Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історія, уроки, сучасність), 16–17 січня 1993 р., м. Івано-Франківськ. – Стрий. 1993. – С. 21.
 35. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні... – С. 283–284.
 36. Калініченко В. В. Повоєнний голод в Україні (друга половина 40-х років ХХ ст.) // Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В. В. Калініченко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Карамзіна. — Х., 2001. — 19 с.
 37. ДАІФО, ф.р.-7, оп. 3, спр. 3, арк. 8.
 38. Там само, ф.р.-295, оп. 2, спр. 57, арк. 102.
 39. Див.: Mały rocznik statystyczny. – Warszawa, 1936. – 136 s.
 40. ДАІФО, ф.р.-295, оп. 2, спр. 57, арк. 103.
 41. Там само, арк. 100–106.
 42. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні... – С. 354.
 43. Там само. – С. 355.

Игорь Андрухив

**Голод 1946-1947 гг. в западных областях УССР
(по материалам Станиславской области)**

В статье рассматриваются причины голода 1946–1947 гг. на территории западных областей УССР и в Станиславской области в частности, его влияние на процесс ликвидации вооружённого подполья, проведение коллективизации и на демографическую ситуацию в регионе.

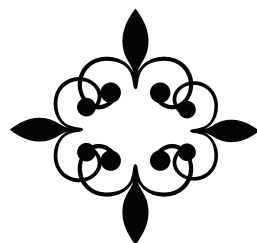
Ключевые слова: голод 1946–1947 гг., западные области УССР, Станиславская область.

Igor Andrukhiv

**Famine of 1946-1947-ies in the western areas of the USSR
(on the Stanislav region materials)**

The article reviews the causes of famine of 1946-1947-ies in the western areas of the USSR, its impact to the process of liquidation of the armed underground, carrying out collectivization and the demographic situation in the region.

Key words: famine of 1946-1947, USSR western areas, Stanislav region.

VIII НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ: ПАНОРАМА СУЧАСНОГО ЖИТТЯ